

Miloš Panajotov

DEJLIJEVA KRITIKA RAZUMLJIVOSTI POJMA UTEMELJIVANJA

APSTRAKT: Veliko interesovanje za metafizički pojam utemeljivanja poslednjih desetak godina na savremenoj metafizičkoj sceni dovelo je do pojave onih autora koji ne dele isti entuzijazam kao i njegovi zagovornici. U ovom radu osvrnućemo se na skeptičku poziciju koju zastupa Kris Dejli. Osnovni prigovori njegove kritike zasnovani su na ideji da sam koncept utemeljivanja nije razumljiv, odnosno da zagovornici te koncepcije nisu uspeli da to pokažu. U prvom delu rada iznećemo opšti pregled temeljnih karakteristika pojma utemeljivanja i njegove teorijske funkcije, dok ćemo u drugom delu sagledati glavne Dejlijeve prigovore i pokušati da na njih odgovorimo. Na kraju, u zaključnim razmatranjima sumiraćemo glavne poente do kojih smo prethodnim uvidima došli. Pokazaće se da Dejlijevi prigovori nisu dovoljno jaki da dovedu u pitanje razumljivost govora o utemeljivanju.

KLJUČNE REČI: metafizika, utemeljivanje, razumevanje, metafizičko objašnjenje

1. O pojmu utemeljivanja

Dugo se među savremenim metafizičarima podrazumevalo da se metafizičke rasprave vode prevashodno oko pitanja o egzistenciji određenih entiteta (poput brojeva, svojstava, značenja, mereoloških suma, fikcionalnih entiteta itd).¹ Ovakvo mišljenje postalo je deo opšteprihvaćenog stava uticajnih analitičkih filozofa naročito nakon pojave uticajnog Kvajnovog članka "On What There Is" (1948) u kojem je osnovno pitanje ontologije formulisano kao "Čega ima?" ili "Šta postoji?". Međutim, poslednjih desetak godina savremena metafizička scena veoma se izmenila, budući da se sve intenzivnije povećava broj onih filozofa koji smatraju da metafizika treba da se bavi ambicioznijim pitanjima nego što su to egzistencijalna pitanja, na koja se najčešće

---

1 Ovaj rad je napisan na osnovu istraživanja u okviru projekta „Logičko-epistemološki osnovi metafizike i nauke“ (179067) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

mogu dati vrlo trivijalni odgovori. U tom kontekstu Džonatan Šafer (Jonathan Schaffer) nas podseća:

Vratimo se Aristotelovoj *Metafizici*. Gotovo da nema postavljenih egzistencijalnih pitanja. Čitava rasprava je o *supstancijama* (fundamentalnim jedinicama bića). [...] Za Aristotela ozbiljno pitanje o brojevima je da li su oni transcendentne supstancije ili su utemeljeni na konkretnim stvarima. Pitanje nije *da li* brojevi postoje, već *kako*.²

Zalažući se za ovakvo tradicionalno aristotelovsko viđenje metafizike, Šafer sugerše da su mnogi savremeni metafizički sporovi o postojanju izvesnih entiteta trivijalni, odnosno da na takva pitanja treba kratko odgovoriti: “Naravno da postoje! Pitanje je jesu li ili nisu *fundamentalni*.”³ Dakle, po njegovom ubeđenju, fokus supstancijalnih i produktivnih metafizičkih razmatranja ne treba da bude usmeren na lako razrešiva pitanja o egzistenciji spornih entiteta (štaviše, njihova egzistencija se podrazumeva), već na relevantno pitanje o njihovoj ontološkoj hijerarhiji – *šta utemeljuje šta* (“What grounds what?”). Mada ostaje diskutabilno u kojoj meri bi se ostali filozofi složili sa Šaferovim tvrdokornijim permisivističkim pristupom kada je reč o egzistencijalnim pitanjima, činjenica je da smo svedoci značajnih promena težišta metafizičkih interesovanja ka istraživanju različitih formi ontološke zavisnosti (*ontological dependence*)⁴, a naročito ka pojmu *metafizičkog utemeljivanja* (dalje u tekstu samo “utemeljivanje”).⁵ Da bi što jednostavnije i jasnije predstavili šta se podrazumeva pod pojmom utemeljivanja, teoretičari utemeljivanja su obično skloni tome da taj pojam uvedu uz pomoć različitih primera kao što su:

- a) Lomljivost čaše *zavisi od* specifičnog uređenja atoma koji je sačinjavaju.
- b) Normativne činjenice su *zasnovane na* prirodnim činjenicama.
- c) Postojanje (nepraznog) skupa *počiva na* postojanju njegovih članova.
- d) Iskaz <Trava je zelena> je istinit *na osnovu* činjenice da je trava zelena.
- e) Mentalna stanja stvari su *utemeljena na* neurofiziološkim.

Intuitivna razumljivost fraza u ovim tvrdnjama kao što su “zavisiti od”, “biti zasnovan na”, “počivati na”, “na osnovu”, “biti utemeljeno na” i njima srodnih, jasan su pokazatelj da su one široko prisutne u raznim aspektima naših svakodnevnih, naučnih i filozofskih diskursa. Prema jednoj opštoj struji mišljenja u metafizici poslednjih desetak godina, metafizički smisao upotrebe takvih izraza standardizovao se tehničkim

2 Schaffer J. (2009), str. 348.

3 Ibid., str. 347.

4 Videti: Tahko, T. E. & Lowe, J. E. (2015)

5 Da bi se izbegao eventualni nesporazum, treba istaći da engleski termin „grounding“ u ovom radu namerno na srpski prevodimo u nesvršenom obliku kao „utemeljivanje“, a ne kao „utemeljenje“ kako bi se istakle određene metafizičke karakteristike tog koncepta. Kao što će biti jasnije iz samog rada, reč je o metafizičkom fenomenu u realnosti za koji se ne može reći da u temporalnom smislu može biti završen.

konceptom utemeljivanja (*ground, grounding*), odnosno specifičnim pojmom metafizičke zavisnosti i determinacije. Osnovna pretpostavka je da osim truizma da se realnost sastoji iz mnoštva raznovrsnih entiteta, činjenica, predikata, itd., treba uzeti u obzir da realnost poseduje hijerarhijski uređenu strukturu u kojoj utemeljivanje kao nekauzalna relacija metafizičke determinacije ukazuje na metafizički prioritet među različitim nivoima, tako da su oni entiteti koji utemeljuju (*ground*) fundamentalniji od onih koji su na njima utemeljeni (*grounded*). Pod pretpostavkom razlikovanja ovih fundamentalnih i manje fundamentalnih nivoa, zagovornici utemeljivanja kao glavni povezujući faktor uzimaju fenomen utemeljivanja.

Jedan od razloga zbog kojih se pojam utemeljivanja uvodi navođenjem različitih primera, umesto da se naprosto direktno definiše, jeste to što mnogi (mada ne i svi) filozofi smatraju da je tu reč o primitivnom pojmu koji se ne može definisati pomoću drugih pojmova. Međutim, pretpostavljajući da je to primitivan pojam, teoretičari utemeljivanja se slažu u tome da bi bilo pogrešno iz toga izvesti zaključak da je reč o nekakvom opskurnom pojmu o kome se ništa dodatno ne može reći. Naprotiv, neke od bitnih osobenosti pojma utemeljivanja izražene su analiziranjem njegovih formalno-logičkih karakteristika. Kao ortodoksno gledište, među zagovornicima utemeljivanja podrazumeva se da relacija utemeljivanja treba da ima sledeća formalna svojstva:

Irefleksivnost: nijedan entitet ne utemeljuje sam sebe.

Asimetričnost: ako *a* utemeljuje *b*, onda *b* ne može da utemeljuje *a*.

Tranzitivnost: ako *a* utemeljuje *b*, a *b* utemeljuje *c*, onda *a* utemeljuje *c*.

S obzirom na to da je utemeljivanje irefleksivno, asimetrično i tranzitivno, ono obrazuje strogi parcijalni poredak (*strict partial order*). Ova glavna formalna ograničenja dodatno ukazuju na vrlo usku povezanost utemeljivanja i objašnjenja, s obzirom da su ovo ujedno i karakteristike objašnjenja: ništa ne objašnjava samo sebe, ciklična objašnjenja nisu dopustiva i objašnjenje objašnjenja takođe objašnjava eksplanandum. Usled toga, izvesni autori su skloni da relaciju utemeljivanja poistovete sa “metafizičkim objašnjenjem”, pa u tom duhu Fajn (Kit Fine) govori:

Mi uzimamo da je utemeljivanje eksplanatorna relacija: ako je istina da *P* utemeljena na drugim istinama, onda one objašnjavaju njenu istinitost; slučaj da *P* počiva na drugim istinitim slučajevima. Postoje, naravno, mnoge druge eksplanatorne veze među istinama. Međutim, relacija utemeljivanja se od njih razlikuje po tome što je ona najčvršća takva veza ... [o]na je krajnji oblik objašnjenja.⁶

Međutim, nisu svi jednoglasni u pogledu odnosa utemeljivanja i metafizičkog objašnjenja, budući da određena grupa filozofa smatra da, iako su to prisno povezane relacije, njih ne treba poistovećivati. U stvari, kako to Majkl Dž. Rejven (Michael J. Raven) primećuje, mogu se razlikovati dve grupe filozofa kada je u pitanju odnos

6 Fine K. (2001), str. 15.

između utemeljivanja i objašnjenja.⁷ Prvi, tzv. *unionisti*, pripadaju onima koji zastupaju pomenutu ideju da utemeljivanje predstavlja vrstu metafizičkog objašnjenja.⁸ S druge strane, tzv. *separatisti* tvrde da utemeljivanje i metafizičko objašnjenje ne treba poistovećivati, već da oni stoje u takvom odnosu da utemeljivanje na neki način *podržava* metafizičko objašnjenje, što je analogno tezi da su kauzalna objašnjenja podržana kauzalnim relacijama.⁹ U tom kontekstu, Šafer ističe:

Treba razlikovati svetovnu relaciju utemeljivanja od metafizičkih objašnjenja koja ona podržava, kao što treba razlikovati svetovnu relaciju uzročnosti od uzročnih objašnjenja između činjenica koje ona podržava.¹⁰

Keli Trogdon (Kelly Trogdon) za ovakvo gledište kaže: “Ovde se tvrdi da same činjenice o tome šta utemeljuje šta utemeljuju činjenice o tome šta metafizički objašnjava šta. Prema ovom gledištu, pravo utemeljivanje i metafizičko objašnjenje jesu različite relacije.”¹¹ Bilo kako bilo, u oba slučaja jasno je da doktrina utemeljivanja podrazumeva da pojam utemeljivanja povezuje metafizičku strukturu sveta sa objašnjenjem. Primeri koje smo gore naveli jasno nam pokazuju da tvrdnje utemeljivanja imaju eksplanatornu snagu (poput one da specifično uređenje atoma čaše *objašnjava* njenu dispoziciju lomljivosti) koja se ne može shvatiti u kauzalnom smislu (naime, nije plauzibilno reći da članovi nekog skupa uzrokuju njegovo postojanje). Za razliku od kauzalnih relacija koje se uzimaju kao dijahrone (gde uzroci vremenski prethode posledicama), relacije utemeljivanja su sinhronne (s obzirom da ne možemo reći da članovi skupa vremenski prethode samom skupu).

Kada govorimo o utemeljivanju kao metafizičkoj relaciji valja imati u vidu pitanje oko kojeg postoje mnoga sporenja među teoretičarima, a to je pitanje između kojih ontoloških kategorija stoji ta relacija. S obzirom na ovo pitanje, mogu se razlikovati dva stanovišta – *ravne (flat)* teorije i *dimenzionirane (dimensioned)* teorije.¹² Prema ravnoj teoriji, entiteti koji su povezani utemeljivanjem potpadaju pod istu ontološku kategoriju, poput kategorije činjenica (*facts*) kako to, recimo, brane Gideon Rozen (Gideon Rosen 2010) i Pol Audi (Paul Audi 2012). Zastupnici dimenzionirane teorije, poput Šafera (2009), smatraju da relati u relaciji utemeljivanja pripadaju različitim ontološkim kategorijama. Ovde je, pak, potrebno još jedno dodatno razjašnjenje. Mada smo do sada o utemeljivanju slobodno govorili kao o relaciji, postoji, u stvari, neslaganje među filozofima o tome koji bi formalan pristup bio najadekvatniji i najfunda-

7 Raven M. J. (2015), str. 326.

8 Videti: Dasgupta S. (2014), Fine K. (2012), Raven M. J. (2015) i Rosen G. (2010).

9 Videti: Audi P. (2012), Correia F. & Schneider B. (2012), Koslicki K. (2012), Schaffer J. (2012) i Trogdon K. (2013).

10 Schaffer J. (2012), str. 124.

11 Trogdon K. (2013), str. 104.

12 Clark M. J. & Liggins D. (2012), str. 818-819.

mentalniji pri izražavanju tvrdnji o utemeljivanju. Sledeći tzv. *predikatsku teoriju* (*predicate theory*), utemeljivanje bi u osnovi trebalo razumeti i izražavati služeći se relacionim predikatima, kao što su “utemeljivati” ili “zavisiti od” (Schaffer J. 2009, 2010; Rosen G. 2010). Nasuprot ovoj, stoji *konektivna teorija* (*connective theory*), po kojoj bi rečenice o utemeljivanju trebalo interpretirati pomoću rečeničnih veznika, kao što su “jer” ili “na osnovu” (Fine K. 2001, 2012).¹³ Međutim, dalje u ovom radu našu eventualnu upotrebu izraza “relacija utemeljivanja” ne treba shvatiti kao opredeljivanje između pomenutih stanovišta, jer to ovde neće biti od većeg značaja.

Iskaze koji izražavaju relaciju ontološke zavisnosti metafizičari su uobičajeno formulisali i analizirali pomoću modalnog pojma supervenijencije, pod kojim se uobičajeno podrazumeva da skup svojstava višeg nivoa *A* supervenira nad skupom svojstava nižeg nivoa *B* ako nema razlike na *A*-nivou bez razlike na *B*-nivou.¹⁴ Međutim, gotovo svi zagovornici teorije utemeljivanja saglasni su u tome da ovakav pristup razumevanju fenomena ontološke zavisnosti više nije održiv, usled čega podržavaju sledeću Kimovu (Jaegwon Kim) primedbu:

Supervenijencija sama po sebi nije eksplanatorna relacija. Ona nije “duboka” metafizička relacija, već pre „površna“ relacija koja saopštava obrazac kovarijacije svojstava, ukazujući na prisustvo interesantne relacije zavisnosti koja bi je mogla objasniti.¹⁵

Oni se slažu sa Kimovom konstatacijom, smatrajući da, umesto da se služimo supervenijencijom kao “površnom” modalnom korelacijom, treba da se fokusiramo na utemeljivanje kao “duboku” metafizičku relaciju koja na adekvatniji način specifikuje metafizičku strukturu na koju je supervenijencija inicijalno ciljala. Šire gledano, uobičajeno se u literaturi navode dva opšta razloga neadekvatnosti koncepta supervenijencije (kao i drugih modalnih pojmova). Kao prvo, posmatrano sa strane formalnih karakteristika, za razliku od utemeljivanja, supervenijencija predstavlja reflektivnu i neasimetričnu relaciju. Drugo, veliki broj teoretičara utemeljivanja pod uticajem je Fajnovih primera koji ukazuju na činjenicu da mnoge modalne koncepcije (poput supervenijencije) nisu u dovoljnoj meri adekvatne za izražavanje naših metafizičkih

---

13 Ibid., str. 816.

14 Poznata je primena ove ideje kod Donalda Dejvidsona (Donald Davidson) kada je u pitanju filozofija duha: „Mada stanovište koje opisujem [anomički monizam] poriče da postoje psihofizički zakoni, ono je saglasno sa gledištem da su mentalna obeležja u izvesnom smislu zavisna od fizičkih obeležja ili da superveniraju nad njima. Ovakva supervenijencija bi mogla da se shvati kao da znači da ne mogu postojati dva događaja koji bi bili slični u svakom fizičkom pogledu, ali bi se razlikovali u nekom mentalnom pogledu; odnosno, jedan objekat ne može da se promeni u nekom mentalnom pogledu, a da se ne promeni i u nekom fizičkom pogledu.“ (Davidson D. 1970, str. 214)

15 Kim J. (1993), str. 167

intuicija o hijerarhijskoj uređenosti realnosti.¹⁶ Ovo se najbolje vidi kada uzmemo u obzir *hiperintenzionalno* svojstvo pojma utemeljivanja. Analizirajući iskaze „Sokrat postoji“ i „{Sokrat} postoji“, vidimo da su oni intenzionalno ekvivalentni, odnosno da u svakom mogućem svetu u kojem prvi iskaz važi, važi i drugi, kao i *vice versa*. Pa ipak, njihovom supstitucijom istinita tvrdnja „{Sokrat} postoji na osnovu toga što Sokrat postoji“ postaje neistinita tvrdnja „Sokrat postoji na osnovu toga što {Sokrat} postoji“. Uzevši u obzir takvu modalnu nerazdvojivost, sledi da supervenijencija (kao i drugi modalni oblici nužnosti) ne može biti eksplanatorno odgovarajuća za ispravno istraživanje relacija metafizičke zavisnosti i determinacije. Ukoliko pojavu teorije utemeljivanja posmatramo kao svojevrsnu reakciju na neuspeh modalnih konceptualnih sredstava koja su dominirala metafizikom u drugoj polovini dvadesetog veka, možemo se složiti da je ona odigrala važnu ulogu u tome da se dođe do onoga što Teodor Sajder (Theodore Sider) naziva “postmodalnom revolucijom”.¹⁷

Kao što smo ranije istakli, veliki broj autora veruje da utemeljivanje treba uzeti kao primitivan pojam, odnosno kako to Šafer kaže: “Utemeljivanje je pojam koji se ne može analizirati, ali je neophodan – ono je *primitivan strukturirajući metafizički pojam*.”¹⁸ Kao primitivan pojam, utemeljivanje predstavlja temeljan koncept koji se opire analizama u teorijama, ali može imati značajniju ulogu u definisanju drugih korisnih metafizičkih pojmova. Pa tako, recimo, Šafer određuje osnovne metafizičke koncepte fundamentalnog i izvedenog entiteta na sledeći način:

x je fundamentalno $=_{df}$ ništa ne utemeljuje x .

x je izvedeno $=_{df}$ nešto utemeljuje x .

Definišući na ovakav način ove i druge najosnovnije metafizičke pojmove, Šafer nam skreće pažnju da “[u] meri u kojoj su ovi pojmovi prethodno shvatljivi, pojam utemeljivanja se može razumeti njegovom definicijskom ulogom.”¹⁹

Pošto se već s pionirskim radovima o utemeljivanju pokazalo da utemeljivanje može imati relevantnu funkciju u određivanju drugih pojmova, ono je ubrzo postalo uticajan konceptualan okvir za formulisanje izvesnih teza i teorija u mnogo širim kontekstima i oblastima. Pomoću utemeljivanja veliki broj filozofa nastoji da formuliše tvrdnje o fizikalizmu (Dasgupta S. 2014), redukciji (Rosen G. 2010), činocima istinitosti (*truthmakers*) (Rodriguez-Pereyra G. 2005), stanovištima u filozofiji duha (Ney A. 2016), ontološkim pozicijama unutar društvenih nauka (Epstein B. 2015), pozicijama u metaontologiji/metametafizici (Fine K. 2001; Schaffer J. 2009) i mnogim drugim. Kao posledica ovakve revolucije utemeljivanja, iz godine u godinu raste broj slučajeva primene pojma utemeljivanja u različitim oblastima.

16 Fine K. (1995), str. 271.

17 Sider T. (2020), poglavlje 1

18 Schaffer J. (2009), str. 364.

19 Ibid., str. 375.

Mada je sam izraz “utemeljivanje” prvi put uveo Kit Fajn u svom članku “The Question of Realism” (2001), može se slobodno tvrditi da koncepcija utemeljivanja ima veoma dugu istoriju u filozofiji.²⁰ Još kod Platona ta ideja je prisutna u okviru Eutifronove dileme, a kod Aristotela, kako je to Šafer već istakao, kroz razmatranja o supstanciji. Značajnije tematizovanje utemeljivanja, ali nekako zanemareno u istoriji filozofije, nalazimo u delu *Wissenschaftslehre* (1837) Bernarda Bolcana (Bernard Bolzano)²¹, kao i kasnija ispitivanja kod Edmunda Huserla (Edmund Husserl).²² Od savremenijih analitičkih autora koji su doprineli raspravama o utemeljivanju mogu se izdvojiti Džegvon Kim (1974, 1994), E. Dž. Lou (E. J. Lowe 1994), Kevin Maligan (Kevin Mulligan et al. 1984) i Dejvid-Hilel Ruben (David-Hillel Ruben 1990, Ch. 7). Međutim, treba naglasiti da su radovi Kit Fajna (2001), Džonatana Šafera (2009) i Gideona Rozena (Gideon Rosen, 2010) bez ikakve sumnje najzaslužniji za rasprostranjen uticaj koji utemeljivanje ima u savremenoj metafizici.

2. Dejlijevi prigovori razumljivosti pojma utemeljivanja

Iako je teorija utemeljivanja stekla znatnu popularnost u savremenim metafizičkim krugovima, izvestan broj filozofa ostaje uporno rezervisan kada je ona u pitanju, ili je u potpunosti odbacuje kao neuspešnu. Ovom skeptičkom taboru pripada stanovište koje zastupa Kris Dejli u članku „Scepticism about grounding“ (2012) u kome nastoji da dovede u pitanje *razumljivost (intelligibility)* samog koncepta utemeljivanja. Sasvim uopšteno gledajući, deluje intuitivno misliti da minimalan uslov usvajanja određene teorije jeste da su njeni ključni pojmovi razumljivi, a ako to nije slučaj, onda je to simptom izvesne defektnosti teorije koja se razmatra, što nas prirodno vodi ka njenom odbacivanju. U tom smislu, moglo bi se reći da Dejlijev skeptički pristup deluje vrlo radikalno, s obzirom da obuhvata sve varijante teorija utemeljivanja.

Po Dejlijevom mišljenju, reprezentativna stanovišta metafizičkog utemeljivanja nalazimo kod autora kao što su Šafer, Rozen i Audi. Gledišta svakog od njih razlikuju se u raznim aspektima i po određenim pitanjima (poput, recimo, različitih shvatanja relata u relaciji utemeljivanja), ali i pored toga Dejli veruje da možemo govoriti o opštem zajedničkom gledištu koje karakterišu sledeća tri osnovna stava:

- (1) Pojam utemeljivanja je razumljiv.
- (2) Pojam utemeljivanja je primitivan.
- (3) Pojam utemeljivanja je koristan.

20 Za sažetiji pregled istorije utemeljivanja videti: Correia F. & Schneider B. (2012), odeljak 2: A very short history of grounding.

21 Videti: Tatzel A. (2002).

22 Videti: Correia F. (2004).

Na onima koji kritikuju teoriju utemeljivanja ostaje da navedu razloge zbog kojih im neka od ovih teza izgleda problematično. Uzimajući u obzir sve tri postavke, Dejli tvrdi da je za skeptika strategija koja najviše obećava poricanje (1). Kao prvo, ukoliko zastupamo tvrdnju da je određeni pojam nerazumljiv, to će ujedno biti i tvrdnja protiv stava da je taj pojam primitivan, dok obratno ne mora biti slučaj: pojam koji nema primitivno značenje može se definisati drugim pojmovima, tj. iz toga ne sledi da on nije razumljiv. Drugo, ukoliko je pojam nerazumljiv, on ne može biti ni koristan. Prema tome, osporavanje (1) automatski povlači i odbacivanje (2) i (3), dok poricanje (2) ili (3) ne dovodi nužno u pitanje ostale opcije (ili je, u najmanju ruku, to vrlo sporno).²³ Sudeći po tome, skeptička strategija koja dovodi u pitanje razumljivost koncepcije utemeljivanja jeste najobuhvatnija i najdelotvornija, što i jeste pristup na koji se Dejli u radu fokusira. On skreće pažnju i na druge autore koji su bili skeptični prema raznim oblicima upotrebe „na osnovu“ (*in virtue of*) govora u metafizičkim raspravama. Pa tako, Aleks Oliver (Alex Oliver) naglašava da treba da znamo da smo “u oblasti mračne metafizike s obzirom na prisustvo neodređenog izraza ‘na osnovu’.”²⁴ Na sličan način, Tomas Hofveber (Thomas Hofweber) smatra da nas upotreba takvih izraza vodi ka ezoteričnoj metafizici: “Najuobičajeniji način da se bude ezoterični metafizičar u praksi jeste ... da se osloni na pojam metafizičkog prioriteta: određeni pojam po kome su izvesne činjenice ili stvari metafizički bazičnije od drugih činjenica ili stvari.”²⁵

Pre nego što se upusti u argumente koji dovode u pitanje razumljivost govora o utemeljivanju, Dejli sugerise da bi trebalo prvo da uzmemo u obzir ono što nam govori naša “filozofska savest” (*philosophical conscience*). On se oslanja na ideju koju je izneo Nelson Gudman (Nelson Goodman) na početku drugog poglavlja knjige *Fact, Fiction and Forecast* (1954). Na tom mestu Gudman ističe da će ono što možemo smatrati teorijskim problemom i rešenjem tog problema “zavisiti od linije koju povučemo između onoga što je već jasno i onoga što je potrebno razjasniti”.²⁶ S velikim neuspehom verifikacionističke teorije značenja, po njegovom mišljenju, više nismo u poziciji da se oslanjamo na jedan opšti demarkacioni princip kojim bi se linija između razumljivog (smislenog) i nerazumljivog (besmislenog) govora mogla povući. Međutim, iz toga pak ne proishodi da te razlike uopšte nema i da je treba napustiti. Ono na šta se možemo osloniti, po Gudmanu, jeste sledeće: “U odsustvu bilo kakvog odgovarajućeg i pouzdanog kriterijuma onoga šta je razumljivo, pojedini mislilac može samo ispitivati sopstvenu filozofsku savest.”²⁷ Ovim izrazom “filozofska savest” on jednostavno na figurativan način izražava poentu po kojoj se treba odreći ideje o daljim

23 Daly C. (2012), str. 83.

24 Oliver A. (1996), str. 48.

25 Hofweber T. (2009), str. 268.

26 Goodman N. (1954), str. 32.

27 Ibid.

opravdanjima i argumentima (kao što je često slučaj sa savešću) kada je reč o datoj distinkciji. Prihvatajući mišljenje da nemamo nedvosmislen kriterijum u pogledu razumljivosti, Dejli smatra da pouka za skeptika može biti da on po pitanju utemeljivanja “nije obavezan da pruži dodatne dokaze u prilog svom gledištu.”²⁸

Treba unapred istaći da se Dejlijev skepticizam po pitanju utemeljivanja ne odnosi i na druge forme nekauzalne determinacije. Naprotiv, po njegovom mišljenju, govor o relaciji između celine i dela, protivčinjeničkoj relaciji zavisnosti ili supervenijenciji, na primer, jeste sasvim neproblematično razumljiv i daje nam vrlo korisna konceptualna sredstva: “Samo je slučaj utemeljivanja onaj koji pravi posebne probleme.”²⁹ Problemi se javljaju u samom početnom stadijumu, kada nam teoretičari utemeljivanja pružaju razloge koji treba da koncept utemeljivanja učine shvatljivim. Kada uvode pojam utemeljivanja, oni najčešće nastoje da smislenost govora o njemu opravdaju ekspliciranjem njegovog sadržaja na tri načina: a) ukazivanjem na njegove formalne karakteristike; b) specifikovanjem odnosa s drugim pojmovima s kojim je utemeljivanje usko povezano; i c) putem navođenja njegovih primera. Upravo onako kako smo naišli u razmatranjima iz prvog poglavlja. Dejlijevi prigovori upućeni razumljivosti koncepciji utemeljivanja nastoje da ukažu na problematičnost svakog od ovih načina. U nastavku rada izložićemo svaki od prigovora ponaosob, i pokušati da ih da ih kritički razmotrimo i procenimo njihovu teorijsku snagu.

a) *Određivanje sadržaja utemeljivanja preko formalnih svojstava*

Pored osnovnih formalnih svojstava na koje smo u prvom odeljku ukazali (irefleksivnost, asimetričnost i tranzitivnost), Dejli pominje još neke dodatne (poput faktičnosti, nemonotonosti i drugih) sugerišući da njima zagovornici teorije utemeljivanja ne uspevaju da fiksiraju i odrede sadržaj tog pojma. Svoju poentu on ilustruje na primeru termina “objašnjavati” koji se primenjuje u iskazima oblika “ x objašnjava y ”, a ovoj relaciji, kao što smo već rekli, pripisuju se identična svojstva kao i relaciji utemeljivanja. Međutim, iako dele ista logička svojstva, pojmovi “objašnjenje” i “utemeljivanje” nemaju iste ekstenzije, budući da možemo reći da uzroci objašnjavaju posledice, ali ne i da ih utemeljuju – Audi i Rozen ovo eksplicitno tvrde.³⁰ Na osnovu ovoga je jasno da ovi pojmovi nemaju isti sadržaj iako imaju potpuno iste formalne karakteristike, iz čega sledi da te karakteristike ne specifikuju sadržaj utemeljivanja.

Nije sasvim jasno zbog čega Dejli veruje da bi ovakav prigovor mogao biti problematičan za koncepciju utemeljivanja. Čini se da on optužuje zagovornike utemeljivanja za praksu koje, zapravo, uopšte nema. Ekspliciranjem glavnih formalnih karakteristika utemeljivanja teoretičari se nisu obavezali na ideju daće time jednoznačno odrediti sadržaj pojma utemeljivanja. Ono što se može postići navođenjem tih svojstava jeste da

28 Daly C. (2012), str. 89.

29 Ibid., str. 88-89.

30 Ibid., str. 91.

se što jasnije prikažu logička razgraničenja opsega tog pojma, iako iz toga ne proizilazi da će se njima u potpunosti i na jedinstven način fiksirati njegov sadržaj. Kao što smo već u prvom poglavlju videli, jedan od bitnijih razloga zbog kojih metafizičari smatraju da metafizički prioritet među činjenicama u stvarnosti ne može da se uspešno izrazi pomoću relacije supervenijencije tiče se njenih logičkih svojstava. Metafizičarima je potrebna relacija koja će biti asimetrična i irefleksivna, dok to nije slučaj sa supervenijencijom. Na taj način navođenje formalnih osobina može delom biti od pomoći pri razgraničavanju sadržaja pojma utemeljivanja od nekih drugih srodnih pojmova.

Teoretičarima utemeljivanja sasvim je intuitivna početna pretpostavka Dejlijevog prigovora da se sadržaj pojma utemeljivanja ne može odrediti samo uz pomoć formalnih svojstava. Dejlijeva greška se sastoji u tome što pripisuje teoretičarima utemeljivanja tvrdnju da se njihovim navođenjem može koncept utemeljivanja objasniti nekom ko ga u startu ne razume. To nije slučaj ni kod jednog od ovih autora. Jasnijim uvidom u logičke osobine može se steći bolje razumevanje pojma utemeljivanja pod uslovom da nam je taj pojam bar delom već unapred poznat. Prema tome, budući da se filozofi koji brane utemeljivanje mogu složiti s većim delom iznetih Dejlijevih tvrdnji, njegova primedba se može odbaciti kao kritika stava koji niko od filozofa ne zastupa.

b) Razumevanje pojma utemeljivanja pomoću drugih bliskih pojmova

Kao što smo naveli, drugi način da se razume pojam utemeljivanja jeste da se sagledaju konceptualne veze koje stoje između samog pojma utemeljivanja i drugih pojmova koje prethodno već razumemo. Dejli problem s ovim pristupom vidi u sledećoj dilemi: "Teškoće s kojim se suočavaju pokušaji teoretičara utemeljivanja da se služe ovo merom jeste u sledećem: *ili* su termini na koje se pozivaju suviše bliski 'utemeljivanju' da su nejasni kao i ono, *ili* su ti termini dovoljno i nezavisno jasni, ali je njihova veza sa 'utemeljivanjem' upitna."³¹

Na ovom mestu Dejli kao reprezentativne slučajeve izdvaja pojmove *fundamentalnosti* i *stepena realnosti* koje Šafer nastoji da definiše preko utemeljivanja. Ideju po kojoj određeni entitet fundamentalan ukoliko se nalazi na završetku lanca utemeljivanja, Šafer određuje prostom definicijom:

x je fundamentalno =_d ništa ne utemeljuje x .

S obzirom na to da se ovom definicijom pojam fundamentalnog definiše pomoću pojma utemeljivanja, svako razumevanje fundamentalnosti mora poteći od razumevanja utemeljivanja. Međutim, ono što je nama potrebno jeste način da razumemo samu ideju utemeljivanja. Kada je reč o komparativnom izrazu "imati veći stepen realnosti"³² on se na sličan način može definisati ovako:

31 Ibid., str. 91.

32 Ideja o nivoima ili stepenima realnosti prisutna je kod mnogih teoretičara utemeljivanja. Međutim, postoje i oni autori kojima takva ideja uopšte nije intuitivna. Za primer takvog stanovišta videti Audi P. (2012).

x ima veći stepen realnosti od $y \stackrel{df}{=} x$ utemeljuje y .

Kao što je slučaj i kod pojma fundamentalnosti, govor o nivoima ili stepenima realnosti pripada tehničkom filozofskom govoru. U istom smislu možemo zaključiti da kako god shvatanje o njemu imamo, ono će zavisiti od navedene definicije. Naše razumevanje tog pojma nerazdvojivo je od razumevanja koncepta utemeljivanja za kojim, zapravo, i tragamo. Osim očigledne uloge koju koncept utemeljivanja ima u ovim definicijama kao primitivni metafizički pojam, Šafer napominje da u meri u kojoj su pojmovi koji su ovde definisani “prethodno shvatljivi” može se steći bolji uvid u razumevanje pojma metafizičkog utemeljivanja. Dejli je, ipak, ubeđen da je to potpuno pogrešno, s obzirom da u navedenim definicijama zapažamo samo kako da odredimo metafizičke pojmove s leve strane pretpostavljajući da već razumemo pojam utemeljivanja. Date definicije ni na koji način ne poboljšavaju situaciju u pogledu razumevanja utemeljivanja, pre će biti da “one zahtevaju da mi već razumemo ‘utemeljivanje’, a prigovor je ovde da ništa nije učinjeno kako bi se pružilo neophodno razumevanje.”³³ Drugim rečima, ukoliko težimo da razumemo određeni pojam pozivanjem na razumevanje drugog pojma (koji prethodno razumemo), onda je jasno da ovaj drugi ne sme pretpostavljati prvobitni pojam koji želimo da razumemo, usled čega bismo dospeli u situaciju cirkularnog definisanja. Implicitni pokušaj Šaferovog definisanja utemeljivanja preko njegovih konceptualnih veza s drugim pojmovima nije uspešan projekat, jer nam nedostaje nezavisno razumevanje pojmova u tim definicijama ili je vrlo sumnjivo da li imaju ikakve veze s pojmom utemeljivanja.

Razmatrajući ovaj Dejlijev prigovor, Riki Blis (Ricki Bliss) i Keli Trogdon ga analiziraju na sledeći način. Možemo pretpostaviti da teoretičar utemeljivanja zagovara dve teze: i) možemo analizirati određene filozofske pojmove pomoću pojma utemeljivanja; ii) ukazivanjem na to kako je utemeljivanje povezano s takvim pojmovima može nam pomoći pri razumevanju koncepta utemeljivanja. Po Dejlijevom shvatanju, usvajanjem prve teze oni prihvataju i tezu: iii) nemamo razumevanje ovakvih filozofskih pojmova (poput, fundamentalnosti) koje je nezavisno od pojma utemeljivanja. Tvrđnja iii), međutim, jeste u sukobu sa tvrdnjom ii), jer ne mogu obe biti istinite, što povlači da je ovakav način shvatanja utemeljivanja ne može biti koherentan. Blis i Trogdon postavljaju pitanje: zbog čega je zagovornik teorije utemeljivanja uopšte primoran da zastupa tvrdnju iii)? Kada uzmemo u obzir primer filozofskog pojma intrinzičnosti, čini se da postoje izvesne karakteristike tog svojstva koje ne upućuju na utemeljivanje. Dejvid Luis (David Lewis) jednostavno govori o intrinzičnim svojstvima koje stvari imaju zahvaljujući tome kakve same jesu, nezavisno od drugih (ekstrinzičnih) svojstava koje one imaju prema drugim stvarima.³⁴ Blis i Trogdon smatraju da je ovo u potpunosti u skladu sa idejom da se pojam intrinzičnosti može

33 Ibid., str. 92.

34 Lewis D. (1983)

analizirati pomoću utemeljivanja: “Ukoliko imamo nezavisno shvatanje pojma intrinzičnosti i pritom se on može analizirati uz pomoć pojma utemeljivanja, onda ukazivanje na to u kakvom odnosu stoje ovi pojmovi izgleda da uvećava naše razumevanje utemeljivanja.”³⁵

Razmotrimo dalje sledeće određenje:

x (bar delom) metafizički objašnjava $y =_{df} x$ utemeljuje y .

Da li postoji mogućnost da nam ovakva tvrdnja može nešto dodatno reći o pojmu utemeljivanja? Dejli u to sumnja, jer po njegovom shvatanju govor o metafizičkom objašnjenju je “govor o utemeljivanju pod drugim imenom.”³⁶ Takvim ponovnim označavanjem istog se ne može ništa informativnije kazati o utemeljivanju. Jedan od načina na koji bi se na ovo moglo odgovoriti možemo naći kod separatističke interpretacije odnosa između objašnjenja i utemeljivanja. Separatisti (kao što su Šafer i Audi) smatraju da metafizičko objašnjenje ne treba poistovetiti sa objašnjenjem, tj. utemeljivanje ne predstavlja samo oblik metafizičkog objašnjenja iako s njim jeste u bliskoj vezi. Za razliku od utemeljivanja koju smatraju objektivnom relacijom među činjenicama (ili nekog drugom kategorijom) u svetu, objašnjenje može svojim delom imati i kontekstualnu i epistemičku dimenziju koja može varirati.³⁷ Imajući ovakve konceptualne resurse u vidu, teoretičar utemeljivanja može lako odbaciti Dejljev prigovor o tome da je govor o metafizičkom objašnjenju još jedan kamuflirani govor o utemeljivanju.

Pol Audi smatra da zahvaljujući tome što već posedujemo izvesno razumevanje generičkog pojma objašnjenja – koji može biti kauzalne ili nekauzalne prirode – možemo izvesti sledeći pozitivan argument o postojanju utemeljivanja:

(1) Ukoliko jedna činjenica objašnjava drugu, onda prva ima ulogu u determinisanju druge.

(2) Postoje objašnjenja u kojima činjenica koja objašnjava nema kauzalnu ulogu u odnosu na objašnjenu činjenicu.

(3) Prema tome, postoji nekauzalna relacija determinacije (tj. utemeljivanje).³⁸

Iako se u Audijevom argumentu podrazumeva da objašnjenje i utemeljivanje nisu identični koncepti, njihova konceptualna povezanost nam ipak govori nešto dodatno o pojmu utemeljivanja. A to je bilo upravo ono što Dejli osporava.

Moglo bi se reći da Dejljeva primedba pre nagljuje kada Šaferov postupak optužuje za delimičnu cirkularnost pri određivanju sadržaja pojma. Sasvim je trivijalno da pojam koji se definiše se ne može potom upotrebljavati za definisanje pojma kojim je

35 Bliss R. & Trogdon K. (2014), odeljak 8.

36 Daly C. (2012), str. 94.

37 O ovakvom tumačenju objašnjenja i njegovom mestu u okviru razmatranja o utemeljivanju, videti Thompson N. (2019).

38 Audi P. (2012), str. 105.

on definisan. Dejli sugerise da su teoretičari utemeljivanja dovedeni u tu situaciju, budući da nemamo pojmove koji bi imali nezavisno značenje od utemeljivanja, što, kako vidimo, može biti osporeno. S druge strane, time što je Šafer ukazao na vezu između našeg prethodnog razumevanja bitnih filozofskih pojmova i pojma utemeljivanja, on nema nameru da definiše pojam utemeljivanja, jer u tom slučaju on ne bi bio primitivan pojam. Umesto toga, ovo ukazivanje se može bolje sagledati kao razjašnjenje pojma utemeljivanja upućivanjem na funkciju koju on može vršiti. Utvrđivanje konceptualnih veza između drugih pojmova i utemeljivanja doprinosi njegovom dodatnom razumevanju, ali od tog postupka ne treba očekivati da će i on na jednoznačan način dati sadržaj, a time i potpunu razumljivost utemeljivanja. Ovo nam prevashodno pruža informacije o korisnosti utemeljivanja. Rozenov poduhvat (2010) sastoji se upravo u pozivanju na upotrebu utemeljivanja u formulisanju opštih metafizičkih principa i nekih korisnih hipoteza. On veruje da ukoliko bi pojam utemeljivanja bio ozbiljno problematičan, takav poduhvat ne bi bio uspešan.

c) Razumevanje pojma utemeljivanja navođenjem primera

Navodeći primere na početku prvog poglavlja, naša osnovna namera bila je da se njima pojam utemeljivanja približi svima onima koji se s njim nisu ranije susretali. Na prvi pogled nam može delovati, smatra Dejli, da je ovo najubedljivija strategija koju zastupnici utemeljivanja imaju na raspolaganju prilikom određivanja sadržaja njihovog temeljnog pojma. Takav pristup nam, pak, po njegovom shvatanju neće biti od pomoći jer “[s]vako ko ne razume utemeljivanje, neće razumeti bilo koji od njegovih primera. Kako se može očekivati da će prikupljanje primera iz literature promeniti situaciju?”³⁹ On veruje da je nerazumevanje govora o utemeljivanju u apstraktnom smislu sastavni deo nerazumevanja navedenih primera o njemu. Ne može se osporavati prosta činjenica da su nam takvi slučajevi dobro poznati i da su u širokoj upotrebi, ističe Dejli, ali to u kojoj meri su nam oni razumljivi jeste sasvim drugo pitanje. U mnogim kontekstima navođenje primera predstavlja veoma korisno sredstvo u razjašnjenju nepoznatih pojmova s kojim se susrećemo, ali Dejli tvrdi da to nije od pomoći kada je reč o konceptu utemeljivanja. Uzimanje u obzir navodnih primera utemeljivanja, po njegovom ubeđenju, skeptika vodi ka sledećem dijalektičkom ćorsokaku: “On *ili* smatra da ne razume navedene tvrdnje, pa su ponuđeni primeri zbunjujući, kao i opšta tvrdnja da neke činjenice utemeljuju druge; *ili* on smatra da je primere najbolje protumačiti kao primere relacija supervenijencije ili identiteta, relacije koje su navodno različite od relacije utemeljivanja.”⁴⁰ Prema tome, ni strategija navođenja primera nam ne može razjasniti sadržaj utemeljivanja. Preostaje nam da jedino možemo razumeti one pojedinačne slučajeve koji imaju nezavisno značenje u svakodnevnim kontekstima.

39 Ibid., str. 95.

40 Ibid., str. 96.

Šta je ovde, u stvari, problem s navođenjem primera? Ako razmatramo prvi deo navedene dileme, moramo videti zbog čega skeptik ne razume navedene tvrdnje, odnosno zbog čega su one nejasne. Razlog tome što Dejlija ne uspeva da ubedi nijedan od primera jeste u tome što on drži da je govor o utemeljivanju “potpuno filozofski izum”⁴¹. Time želi reći da takav tip govora predstavlja kreaciju metafizičara koja nema ulogu u nefilozofskom načinu komuniciranja među ljudima, odnosno koji je isključivo deo zatvorenog filozofskog diskursa. Ovakvom stavu naklonjen je i Tomas Hofveber koji teoriju utemeljivanja (kao i neke druge) svrstava u tzv. “ezoteričnu metafiziku” (*esoteric metaphysics*), tj. onaj tip metafizike koji poseduje specifične metafizičke koncepte koji se ne mogu razjasniti pozivajući se na svakodnevne pojmove.⁴² Mogućnost da se takvi metafizički koncepti shvate ostaje nepristupačna, poput duhovnih iskustava mističara, što nekako paradoksalno dovodi do situacije da “morate biti unutra da biste ušli na vrata”⁴³.

Da li pojam utemeljivanja zaista ostaje samo deo zatvorenog kruga teoretičara koji su prošli kroz nekakav vid “inicijacije”? Izgleda da, u stvari, nije tako, i da primeri na koje često nailazimo u literaturi zaista vrše funkciju kojoj su i namenjeni. Kao prvo, svaki od primera koji se mogu navesti intuitivno je dobro poznat i u upotrebi je kod ljudi koji nikada nisu imali prilike da prate kurs iz metafizike (to je ideja koju priznaje i Dejli). Iole obrazovanijim osobama nisu sumnjive tvrdnje, recimo, da se biologija i hemija zasnivaju na fizici. Osnovna motivacija u navođenju bilo kakvih primera jeste da se stvori jasnija predstava o njihovim zajedničkim karakteristikama, patu slučaj s utemeljivanjem ne predstavlja izuzetak. Iz naših primera smo jasno uvideli da je reč o nekauzalnim i eksplanatornim relacijama. Mogao bi se dalje izvesti zaključak da utemeljivanje jeste generički pojam čije su instance predstavljene tvrdnjama iz primera. No, to ne mora nužno biti slučaj, sasvim je dovoljno da se iz navedenih primera sagleda da oni obrazuju prirodno sličnu klasu.⁴⁴ Drugo, i Dejli i Hofveber ovde zanemaruju ideju da pošto se opšti pojam temeljivanja izvede iz primera svakodnevnog i naučnog diskursa (ili čak i iz intuitivnog razumljivog filozofskog diskursa), naredni korak jeste da se ukaže na neophodnost uvođenja pojma radi obavljanja određenih teorijskih uloga. Drugim rečima, uvođenje primera predstavlja samo način da se na osnovu određenih preteorijskih intuicija o utemeljivanju dođe do ideje o njegovom funkcionalnom definisanju kroz sve one namene koje na teorijskom planu treba da obavlja i bez čijeg uvođenja određena pitanja i teze ne bi mogle adekvatno da se artikuliraju. Primeri nam pružaju osnovni pristup informacijama o sadržaju koncepta utemeljivanja, dok njegova funkcionalna korisnost predstavlja još specifičnije aspekte njegovog sadržaja.

41 Ibid., str. 98.

42 Hofveber T. (2009), str. 267.

43 Ibid., str. 268.

44 Više o načinu interpretiranja jedinstva među tvrdnjama utemeljivanja ilii zgrađivanja (*building*) videti: Bennett K. (2017), str. 18-21.

Drugi deo gornje dileme tvrdi da ukoliko su primeri i shvatljivi, onda su oni primeri nekih drugih metafizičkih relacija. Dejli ovde, naprosto, eksplicitno pretpostavlja da govor o drugim metafizičkim nekauzalnim formama determinacije nije nerazumljiv, te da se onda trebamo služiti upravo onim pojmovnim inventarom koji nam je dostupan i koji je razumljiv. Njegovo mišljenje je da je takav slučaj s pojmom supervenijencije. On ukratko pojašnjava da modalni pojmovi, poput supervenijencije, jesu intuitivno razumljivi i da su lako pristupačni preko primera iz svakodnevnog diskursa. Ukoliko uzmemo u obzir ono što smo maločas razmatrali u prethodnom pasusu, jasno je da je utemeljivanje podjednako pristupačan pojam (verovatno značajno više od mnogih modalnih fraza koje nisu deo svakodnevnog govora). S druge strane, ako su teoretičari utemeljivanja u pravu po pitanju eksplanatorne neadekvatnosti modalnih pojmova, onda utemeljivanje zaista predstavlja logičan izbor.

Ukoliko Dejlijev prigovor cilja da navođenje primera ne može dati iscrpnu sliku o sadržaju utemeljivanja, to je nešto s čime se zagovornici utemeljivanja mogu lako složiti. Međutim, ukoliko njegova primedba podrazumeva da nam oni uopšte ne mogu biti od pomoći da pristupimo razumevanju pojma utemeljivanja, to je prigovor koji se može odbaciti. Može se, stoga, obrnuti Dejlijeva izjava i reći da svako ko razume primere utemeljivanja može (bar delom) razumeti i pojam utemeljivanja. Tu nema ničeg ezoteričnog.

Zaključna razmatranja

Kritikom razumljivosti nekog pojma dovodi se potpuno u pitanje smislenost govora o njemu, zbog čega svaki takav tip kritike postaje izuzetno ambicioznim. Ističući princip verifikacije kao načelo smislenost značenja iskaza, logički pozitivisti imali su moćno sredstvo pri odbacivanju mnogih filozofskih teza, koje se pokazuju kao potpuno besmislene i samim tim nerazumljive. Tvrdili su da iskazi takvih teorija nisu ni istiniti ni neistiniti, već prosto besmisleni jer im nedostaje "kognitivni sadržaj". Pa ipak, budući da se princip verifikacije pokazao neodrživim, mogućnost ovakvog elegantnog razdvajanja razumljivog i nerazumljivog govora više nije dostupna. S obzirom da trenutno ne posedujemo jedan opšti kriterijum ili načelo kojim bismo ih mogli razlikovati, Dejli se u svom radu primarno oslanja na Gudmanovu ideju da se za ideju o (ne)razumljivosti moramo osloniti na sopstvenu "filozofsku savest". Takav nesistematičan pristup ima i ozbiljna ograničenja o kojima i sam Gudman govori: „U odsustvu prikladnog i pouzdanog kriterijuma onoga šta je jasno, pojedini mislilac može samo ispitivati sopstvenu filozofsku savest. Kao što je slučaj sa savestima, ona je teško opisiva, promenljiva i vrlo lako utišana kada se nađe ispred teškoće ili iskušenja. U najboljem slučaju ona pruža samo posebne sudove pre nego opšte principe; a iskreni sudovi iskazani u različito vreme ili od strane različitih ljudi mogu se razlikovati u bilo kom stepenu.”⁴⁵ Zasnivajući

45 Goodman N. (1954), str. 32.

svoj skeptičku metodologiju na ovakvim osnovama, Dejljev pristup u opasnosti je da se svede na subjektivan osećaj nerazumljivosti, po kojem se iz ličnog osećanja nerazumljivosti pojma utemeljivanja nastoji izvući nekonkluzivan zaključak da se on načelno ni ne može razumeti.

Ispitujući načine na koji teoretičari utemeljivanja svom ključnom pojmu daju njegov sadržaj, Dejli veruje da to oni čine: a) navođenjem njegovih formalno-logičkih svojstva; b) razmatranjem njegovih konceptualnih uloga i veza sa ostalim pojmovima; kao i c) navođenjem raznovrsnih primera. Kao što se na osnovu naših razmatranja iz drugog poglavlja ispostavilo, Dejljeve primedbe nisu u stanju da ozbiljno dovedu u pitanje razumljivost koju pojam utemeljivanja podrazumeva. S jedne strane, njegova kritika iskrivljeno predstavlja praksu među teoretičarima utemeljivanja, kao što je to slučaj sa ekspliciranjem formalnih karakteristika utemeljivanja. S druge strane, Dejli na problematičan nastoji da pokaže da se ništa informativno ne može reći o utemeljivanju na osnovu detaljnije konceptualne analize njegovih relacija s drugim pojmovima. Na kraju smo pokazali da navođenje primera, uprkos Dejljevom mišljenju, zaista mogu doprijeti razumljivosti koncepta utemeljivanja. Prema tome, nijedan od Dejljevih prigovora ne uspeva da smislenost govora o utemeljivanju ozbiljno dovede u pitanje.

Njegov izbor skeptičke strategije trebalo je da, dovođenjem u pitanje pretpostavke razumljivosti, dovede do toga da se odbaci čitav projekat utemeljivanja. S obzirom na sve mane gudmanovskog pristupa, i na njegov neminovno fragmentaran postupak, Dejljev poduhvat daleko je od tog ostvarenja. Umesto izabrane strategije, čini se daleko jačim skeptičkim izazovom da se pokuša s napadom na teorijsku ulogu pojma utemeljivanja. Takvu poznatu taktiku odabrala je Džesika Vilson (Jessica Wilson 2014). Dovođenjem u pitanje teorijske funkcije koju koncept utemeljivanja navodno treba da obavlja, zapravo se na plauzibilniji način može sumnjati u smisao njegovog prvobitnog uvođenja, i onda to zaista može imati daleko ozbiljnije posledice od Dejljevog pristupa. Jer, kao što smo u radu istakli, sudbina pojma utemeljivanja (kao i većine teorijskih pojmova) velikim delom zavisice od uspeha u ostvarivanju njegove funkcionalne uloge. Ukoliko se zanemari ova njegova osnovna karakteristika, takav pojam postaje redundantan.

Time što su naša ispitivanja ukazala na mnoge slabosti i nedostatke Dejljevih prigovora, ne bi trebalo sasvim zanemariti pitanje o razumljivosti utemeljivanja. Zapravo, čak i kao neuspešan skeptički poduhvat, Dejljevu brigu o razumljivosti teoretičari utemeljivanja bi mogli shvatiti kao poziv da jasnije preispitaju i utvrde na kakvim sve razlozima počiva naš govor o utemeljivanju. Postoji mogućnost da će se s nekim narednim istraživanjima ispostaviti da je pojam utemeljivanja nedovoljno adekvatan i eksplanatorno neuspešan pokušaj da se razume metafizička hijerarhija u svetu, ali se na osnovu razmatranja iz ovog rada čini da razlog eventualnog odbacivanja ovog koncepta neće biti njegova nerazumljivost.

Miloš Panajotov

Institut za filozofiju, Univerzitet u Beogradu

Literatura

- Audi P. (2012) „A clarification and defence of the notion of grounding“, u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 101-121.
- Bennett K. (2017) *Making Things Up*, Oxford university Press, Oxford
- Bliss R. & Trogdon K. (2014) “Metaphysical Grounding”, u: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*:<https://plato.stanford.edu/entries/grounding/>
- Clark M. J. & Liggins D. (2012) “Recent work on grounding”, u: *Analysis Reviews*, Vol. 72, 4, str. 812-823.
- Correia F. (2004) “Husserl on Foundation”, u: *Logique et Analyse*, 58, str. 349-367.
- Correia F. & Schneider B. (2012) “Grounding: an opinionated introduction”, u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 1-36.
- Daly C. (2012) „Scepticism about grounding“, u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 81-100.
- Dasgupta S. (2014) „The Possibility of Physicalism“, u: *Journal of Philosophy*, 111, str. 557-592.
- Davidson D. (1970) „Mental Events“, u: *Essays on Actions and Events*, prir. Foster L. & Swanson J. W., Clarendon Press, str. 204-225.
- Epstein B. (2015) *The Ant Trap: Rebuilding the Foundations of Social Sciences*, Oxford University Press, Oxford
- Fine K. (1995) “Ontological dependence”, u: *Proceedings of the Aristotelian Society*, 95, str. 269-290.
- (2001) “The question of realism”, u: *Philosophers' Imprint*, 1, str. 1-30.
- (2012) “Guide to ground”, u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 37-80.
- Goodman N. (1954) *Fact, Fiction and Forecast*, Harvard University Press, Cambridge
- Hofweber T. (2009) “Ambitious, Yet Modest, Metaphysics”, u: *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, Chalmers D., Manley D. and Wasserman R. (prir.), Oxford University Press, Oxford, str. 260-289.
- Kim J. (1974) “Noncausal connections”, u: *Noûs*, 8, str. 41-52.
- (1993) “Postscripts on Supervenience”, u: *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays*, Cambridge University Press, str. 161-174.
- (1994) “Explanatory knowledge and metaphysical dependence”, u: *Philosophical Issues*, 5, str. 51-69.
- Koslicki K. (2012) „Varieties of ontological dependence“, u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 186-213.
- Lewis D. (1983) “Extrinsic Properties”, u: *Philosophical Studies*, 44, str. 197-200.
- Lowe E. J. (1994) “Ontological Dependency”, u: *Philosophical Papers*, 23, str. 31-48.
- Mulligan K., Simons P. & Smith B., (1984) “Truth-Makers”, u: *Philosophy and Phenomenological Research*, 44, str. 287-321.
- Ney A. (2016) “Grounding in the Philosophy of Mind”, u: *Scientific Composition and Metaphysical Ground*, prir. Aizawa K. & Gillet C., Palgrave-Macmillan, str. 271-300.

- Oliver A. (1996) "The Metaphysics of properties", u: *Mind*, 105, str. 1-80.
- Raven M. J. (2015) „Ground“, u: *Philosophy Compass*, 10/5, str. 322-333.
- Rodriguez-Pereyra G. (2005) "Why truthmakers?", u: *Truthmakers: The Contemporary Debate*, prir. Beebe H. & Dodd J., Clarendon, Oxford, str. 17-31.
- Rosen G. (2010) "Metaphysical dependence: Grounding and reduction", u: *Modality: Metaphysics, Logic and Epistemology*, prir. Hale B. & Hoffman A., Oxford University Press, Oxford, str. 109-137.
- Ruben D. (1990) *Explaining Explanation*, Routledge
- Schaffer, J. (2009) "On What Grounds What", u: *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, Chalmers D., Manley D. and Wasserman R. (prir.), Oxford University Press, Oxford, str. 347-383.
- (2010) "Monism: The priority of the whole", u: *The Philosophical Review*, 119, str. 31-76.
- (2012) "Grounding, transivity, and contrastivity", u: *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, prir. Correia F. & Schneider B., Cambridge University Press, str. 122-138.
- Sider T. (2020) *The Tools of Metaphysics and the Metaphysics of Science*, Oxford University Press, Oxford
- Tahko T. E. & Lowe. E. J. (2015) "Ontological Dependence", u: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*: <http://plato.stanford.edu/entries/dependence-ontological/>
- Tatzel A. (2002) „Bolzano’s theory of ground and consequence“, u: *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 43, str. 1-25.
- Thompson N. (2019) "Questions and Answers: Metaphysical Explanation and the Structure of Reality", u: *Journal of the American Philosophical Association*, str. 98-116.
- Trogon K. (2013) „Grounding: An Introduction to Grounding“, u: *Varieties of Dependence Ontological Dependence, Grounding, Supervenience, Response-Dependence*, prir. Hoeltje M., Schneider B. & Stenberg A., Basic Philosophical Concepts, Munchen: Philosophia, str. 97-122.
- Wilson J. (2014) "No Work for Theory of Grounding", u: *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 57, str. 535-579.

Miloš Panajotov

Daly’s Critique of Intelligibility of the Concept of Grounding (Summary)

The great interest in the metaphysical concept of grounding during last decade in contemporary metaphysics had brought to the appearance of those authors who do not share the same enthusiasm as it’s proponents. In this paper, we deal with one such skeptical position defended by Chris Daly). His fundamental objections are based on the idea that the concept of grounding is unintelligible, that is, that the proponents of grounding failed to show that it is intelligible. In the first part of the paper, I will give a broad overview of basic characteristics of the concept of grounding and its theoretic

tical function, while, in the second part, I will consider Daly's main objections to it and attempt to answer them. In concluding considerations I will sum up my main points and conclude that Daly's objections are not sufficiently strong to question the intelligibility of the talk of grounding.

KEYWORDS: metaphysics, grounding, intelligibility, metaphysical explanation